

Gümüşhânevî Dergâhı'nda Râmûzü'l-Ehâdîs İcâzeti Geleneği ve Mehmed Zâhid (Kotku) Efendi'nin Râmûz İcâzeti

Necdet Yılmaz*

Öz

Mehmed Zâhid (Kotku) Efendi XX. yüzyılın ilmî, tasavvufî ve sosyal yönüyle tanınmış mühim şahsiyetlerindedir. Osmanlı döneminin acılı ve çalkantılı son demlerine tanık olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nda cephelelerde savaşmış, Cumhuriyet'in kuruluş devresini idrak etmiş ve sonraki dönemin inişli çıkışlı zamanlarında ülkemiz insanının dindarlık seviyesinin gelişmesinde tesirli olmuş bir mürşiddir. Bu makalede, gelenekteki ilim ve özellikle de hadis ilimlerine dair icâzet anlayış ve uygulamaları özetlendikten sonra Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye nisbet edilen Ziyâiyye kolunun icâzet geleneği üzerinde durulacak, Mehmed Zâhid Efendi'nin hocası ve mürşidi Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'den aldığı başta hadis olmak üzere İslâm ilimlerinin pek çok dalına ait icâzetnâmesi olan *İcâzetnâme-i Nefîs li-Râmûzü 'l-ehâdîs*'i tanıtılıp değerlendirilecektir. Böylece Osmanlı'nın son demlerinde hadis ilmi üzerinden gerek İslâmî ilimler tahsîl ve tadrîsinin seyri gerekse bir tekkenin bu sürece katkısı ve yeri ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Mehmed Zâhid Kotku, Ziyâiyye, İcâzetnâme, Sebet, *Râmûzü 'l-Ehâdîs*

* Dr. Öğretim Üyesi. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. necdet.yilmaz@istanbul.edu.tr

Ijâzah at Tradition of *Râmûz Al-Ahâdîth* in The Gumushânawî Dervish Lodge and The *Râmûz* Ijazah of Mehmed Zâhid (Kotku) Efendi

Abstract

Mehmed Zâhid (Kotku) Efendi is one of the prominent persons of the twentieth century, known for his scholarly, sufi and social aspects. He is a murshid who witnessed the sad and turbulent last Ottoman era, fought on the fronts during the First World War, saw the founding stage of the Republic, and in uneven times of the period after that, had an impact on improving the level of piety among the people of our country. In this paper, after summarizing the ijâzah (permission) understanding and practices in the scholarly tradition, particularly in the hadith sciences, ijâzah tradition of Ziyâiyah school attributed to Ahmed Ziyâeddin-i Gumuşhânawî will be elaborated; *İcâzatnâme-i Nefîs li-Râmûz al-ahâdîth*, the ijâzatnâmah of Mehmed Zâhid Efendi regarding the hadith in particular and also several branches of Islâmic sciences, which he received from his master and murshid Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi, will be introduced and evaluated. Thus, through hadith science we can follow the process of studying and teaching Islâmic sciences as well as the contribution of a dervish lodge to this process in the last period of Ottoman.

Keywords: Mehmed Zâhid Kotku, Ziyâiyye, Ijâzatnâmah, Evidence, *Râmûz al-Ahâdîth*

تقليد الإجازة في راموز الأحاديث في الزاوية الكمشخاوية وإجازة الراموز

للشيخ محمد زاهد كوتكو

المخلص

يعدُّ العَلامة محمد زاهد كوتكو من الشخصيات المهمة والمعروفة في المجالات العلمية والتصوف والاجتماعية خلال القرن العشرين. كان شاهداً على الأحداث المؤلمة والمضطربة في نهاية الخلافة العثمانية، وقاتل على الجبهات خلال الحرب العالمية الأولى، كما أدرك فترة تأسيس الجمهورية، فكان مرشداً دينياً مؤثراً في رفع مستوى التدين لدى أبناء بلادنا في مرحلة التقلبات المتأرجحة بين صعود وهبوط في الحقبة الزمنية اللاحقة. في هذا المقال، سيتمُّ الوقوف على تقليد إجازات المدرسة الضيائية المنسوبة إلى الشيخ أحمد ضياء الدين الكمشخاوي، كما سيتمُّ التعريف والتقييم للإجازة “إجازة النفس لراموز الأحاديث” التي حصل عليها الشيخ محمد زاهد كوتكو من شيخه ومرشده الشيخ مصطفى فيضي التكرداغي، وهكذا؛ سيتمُّ تتبُّع كلِّ من تَبَّت أسانيد تحصيل وتدرّيس العلوم الإسلامية من خلال علم الحديث، كما سنتناول الدراسة المكانية التي تبوأتها/ألت إليها الزوايا خلال الأيام الأخيرة من الخلافة العثمانية.

الكلمات المفتاحية: محمد زاهد كوتكو، ضيائية، رخصة الإجازة، راموز الأحاديث

1. Giriş

İcâzet, Müslümanların eğitim ve öğretim geleneği içerisinde ürettikleri özgün uygulamalardan birisidir. Allah Resûlü'nün (s), sözcüğü Vedâ Hutbesi'nde “Bu duyduklarınızı burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin, aktarsın.” şeklindeki ifadelerinden ve benzeri yönlendirmelerinden hareketle icâzet uygulamasının başlangıcını asr-ı saadete dönemine kadar dayandıranlar var ise de, icâzet geleneğinin bilinen şekli ile hicrî III./milâdî IX. asırda uygulanmaya başlandığı, bundan sonra da süreç içerisinde yaygınlaştığı müşahede edilmektedir.¹

İcâzet kelimesi (c-v-z) kökünden türetilmiş olup “su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak” gibi anlamlara gelmektedir. Kavram “su akıtmak” şeklindeki anlamından hareketle suyun akıtılıp bir arazinin sulandığı gibi âlimin de ilmini talebesine akıtarak onu bilgilendirmesi şeklinde ıstılah hâline gelmiştir. Terim, ilk olarak dinî ilimlerden hadis alanında kullanılmaya başlanmış, bilâhare ilimlerin teşekkül etmesiyle birlikte hem dinî ilimler hem de tıp, matematik, hat gibi sâir bütün sahalardan benimsenmiştir. İslâm dünyasında, genellikle Arap olmayan toplumlarda gerek medrese ilimlerini tahsil edenlere, gerek tasavvufî eğitimlerini ikmal edenlere, gerekse sanat erbabından o sanatın inceliklerini öğrenenlere o alanların üstadları tarafından verilen belgeye, Arapça “icâzet” tabiri kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde “icâzet” ile Farsça “nâme” kelimelerinin birleşmesinden oluşan “icâzetnâme” tabiri kullanılmıştır.

İcâzetler hem şifâhî/sözlü hem de yazılı olarak verilmiş ve her iki şekli de kabul görmüştür. Ancak sözlü icâzetin zaman içerisinde istismar edilebildiği görüldüğünden yazılı icâzet tercih edilir olmuş, sonuçta ilimler tarihi içerisinde büyük bir icâzet/icâzetnâme birikimi oluşmuştur.

İcâzetnâmeler ihtiva ettiği ricâl tabakâtı ve kitâbiyât bilgilerinin yanı sıra bir ilim dalının gelişmesi ile bölgeler ve âlimler arasındaki münasebetler hakkında sıhhatli bilgi veren malzemelerdir. Yine aynı şekilde döneminin ilmi seviyesi ve şehirlerdeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin takibine imkân veren metinlerdir. Kezâ

¹ İcâzet kelimesinin anlamı ve süreç içerisinde çeşitli disiplinler tarafından uygulanması hakkında birkaç çalışma için bk. Hüseyin Atay, “Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler”, *Vakıflar Dergisi*, sayı: 13 (Ankara 1981), s. 171-235; Cemil Akpınar, “İcâzet”, *DİA*, XXI, 393-400; Talip Ayar, “Bir Osmanlı Müderrisinin İcâzetnâmesi ve Tarihî Kaynak Değeri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Turkish Studies*, sayı: 9/1 (2014), s. 43-62.

bu icâzet metinleri vasıtasıyla ilmin kaynağına doğru o ilmin süreç içerisinde geçirdiği serencâmı takip etme fırsatı da buluruz.

İcâzetnâmeler ilmî kapsam bakımından genel ve özel olmak üzere iki türe ayrılır. İlim tâlibinin dinî ilimlerin genelini bir âlimden veya medreseden okuyarak tamamladığında verilenleri “genel icâzet, icâzet-i âmme”, daha dar anlamda okutulan ilim ve/veya kitap için verilen ise “özel icâzet, icâzet-i hâssa” kapsamına girer.

İcâzetnâmeler derkenâr, bağımsız kitap veya rulo şeklinde tanzim edilmekte idi. Bir üstadın telif ettiği bir kitabı, şerhini veya rivâyet ettiği bir kitabı ondan dinleyen (semâ) ya da ona okuyan (arz) talebesine bu derslerden istifade ettiğini belgelemek üzere o kitabın ilk veya son sayfasına derkenar şeklinde icâzet yazılmaktaydı. Kısa ve öz olan bu tarzdan başka, daha ayrıntılı bir şekilde üstadın hocalarını, onların müteselsilen ilim aldıkları kimseleri, yerine göre rivâyetleri ve kitapları da içeren, kitap şeklinde tertip edilmiş icâzetnâmeler de hayli yekûn tutmaktadır. Bir diğer çeşidi de, ikincisine göre içerik bakımından genelde daha kısa ve rulo şeklinde hazırlanmış olanlardır.

İcâzeti veren üstâda *mücîz*, icâzet isteyene *müstecîz*, kendisine icâzet verilene *mücâzün leh*, icâzete konu olan ilim veya kitaba da *mücâzün bih* denilir.

Osmanlı dönemi icâzetnâmelerinin, İslâm tarihinde kendisinden öncekilerinden ve coğrafya bakımından diğer bölgelerdeki uygulamalarından şekil, içerik ve riayet edilen esaslar yönünden daha sistemli bir durum arz ettiği dikkat çekmektedir.²

İslâm dünyasında uzun asırlar boyunca âlim/üstad merkezli gelişen sivil karakterli icâzetnâmeler resmî ve sivil her kademedede kabul görmüştür. Umumî ilmî icâzetler, Mısır’da 1872 tarihinde bir araya getirilmek suretiyle resmîleştirilerek “âlimiyye” diplomasına dönüştürülmüş, Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye’de ise 1914 yılında İstanbul’da Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliyye medreselerinin âlî kısmı şubelerinde “icâzetnâme” adıyla resmîleştirilmiştir. 1917’de yapılan düzenleme ile Medrese-i Süleymâniye/Medresetü’l-Mütehassısın mezunlarına icâzetnâme verilmesi kararlaştırılmıştır. Cumhuriyet döneminde medreselerin kapatılmasıyla birlikte resmî anlamda kadîm icâzet

² Bk. Hüseyin Atay, “Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler”, s. 171-235.

uygulanmasına son verilmiş, ancak az sayıda ehil hoca vasıtasıyla eğitim ve öğretimin bu sivil yapı içerisinde devam ettirilmiştir.

İcâzetnâmeler umumiyetle besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp konunun önem ve ciddiyetinin vurgulanması ile devam eder. İlmin, tadrîs ve tahsîlin, irşad ve senedin önemine dikkat çekilir. Talebenin adı yazılır ve üstad kendi adını belirtip okuttuğu kitabı, öğrettiği ilmi, bu ilmi kimden ve hangi yolla aldığını bildirerek sened veya silsilesini zikreder. Kendisinin sahip bulunduğu ehliyet ve liyakati devam ettirmesi için talebeye izin verdiğini ifade eder. Bu hakkı nasıl kullanacağına dair yol gösterir, kendisine dua etmesini ister. Sonunda üstadın imza veya mührü ile tamamlanır.

İcâzetnâme metnini, her zaman o icâzetnâmeyi veren üstad kaleme almaz. Bir şekilde istinsah ettirilen belgenin isimler hânesi boş bırakılır, üstad buraları doldurur ve sonuna da imza veya mührünü basar. Osmanlı'nın son zamanlarında bu tür icâzetnâmelerin yine isim mahalleri boş bırakılarak matbu halde çoğaltıldığı, hoca tarafından bu boşluklar doldurulmak ve imza ve/veya mühür basılmak suretiyle icâzetnâme tertip edildiği de görülmektedir.

İcâzetnâmeler umumiyetle Arapça olmak üzere diğer dillerde de yazılmıştır. Yine genelde nesirle yazılmakla birlikte manzum olarak da kaleme alınanları olmuştur.

2. Gümüşhânevî Dergâhı'nda İcâzet Geleneği

Gümüşhânevî Dergâhı, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin (v. 1311/1894) İstanbul'da tesis ettiği bir ilim ve irfan ocağıdır.³ Bir âlim ve Nakşî-Hâlidî şeyhi olan Gümüşhânevî'nin bu mekân merkezli geliştirdiği ilim ve özellikle de hadis odaklı irşad ekolünün ismi zamanla “Ziyâiyye” olarak adlandırılmıştır.⁴

³ Dergâhın oluşum süreci ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Celil Altuntaş, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Fatma Sultan Camii'nin Gümüşhânevî Dergâhına Dönüşme Süreci”, *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, İstanbul 2014, s. 90-103; Necdet Yılmaz, “Gümüşhânevî Dergâhı: Güzünü Bitirip Kış Mevsimine Giren İmparatorlukta Sahada Bir Müessese”, *Vakıf ve Sivil Toplum*, Vakıflar Genel Müdürlüğü-Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 11 Mayıs 2016, Ankara, Bildiriler, 2017, s. 111-135.

⁴ Gümüşhânevî Dergâhı halifelerinden olup bu ekolün anlayışını, kaleme aldığı kitap ve menâkıbnâmelerle ortaya koyan Mustafa Fevzi Efendi, Gümüşhânevî hakkında yazdığı manzum menâkıbnâmenin isminde ona izafeten “Ziyâiyye” ismini şöyle verir: “*Kitâbu'l-*

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin halîfesi Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi (v. 1332/1916) mürcidi hakkında kaleme aldığı nâtamam menâkıbnâmesinde onun zâhirî ve bâtinî ilimlerde asrın ferîdi ve müceddidi ve hadis ilminde ise hâtîme-i muhaddisîn demeğe elyak bir kimse olduğunu ifade eder.⁵ Gümüşhânevî'nin kabiliyetini keşfeden hocası Şehrî Mehmed Emin Efendi daha akâid dersini okurken onun ders okutmasına izin vermiştir.⁶ Bunun üzerine talebeye ders vermeye ve telif eserler yazmaya başlamıştır.⁷ Otuz seneye yakın bir zaman tadrîs faaliyetlerinde bulunmuş,⁸ sırası takip edilen kitap ve ilimleri tamamlatıp talebelerine icâzetnâme vermiştir.⁹

Gümüşhânevî 1286/1869-70 senesi Receb ayının başında otuz üç kişiye birincisi ve 1291/1874-75 veya 1292/1875-76'da da ikincisi olmak üzere, dönemin usûlü üzere kitaplar okutmuş ve talebeye icâzetler vermiştir. Bilâhare kendisinden icâzet alan hocalar da icâzet vermiştir. Hattâ icâzetli olan hocalardan birisinin ömrü vefâ etmemiş, talebeye icâzet vereceği sırada vefat etmiş olduğu için pek çok âlimin hazır bulunduğu halde Gümüşhânevî de Fatma Sultan

menâkıbî't-tevessülü'l-hakki Pîrû't-Tarîkati'n-Nakşibendîyyeti'l-Hâlidîyyeti'z-Ziyâiyye Kutbu'l-ârifîn gavsû'l-vâsilin eş-Şeyh Ahmed Ziyâeddîn b. Mustafa el-Gümüşhânevî." Bu kitabın ismi daha ziyade *Hediyyetü'l-Hâlidîn fî menâkıbı Kutbu'l-ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâeddîn b. Mustafa el-Gümüşhânevî* olarak bilinmektedir (Baskı yeri yok. 1313). Adı geçen kitabın içerisinde müteaddid yerlerde bir kol olarak "Ziyâiyye" ifadesine yer verilir. Mesalâ;

*Ziyâeddîn tarîk-i Hâlidî'yi eyledi tecdid
Ziyâiyye tarîki bülbülistân-ı Muhammed'dir* (s. 151).

Biz Ziyâî bendesiyiz ki bu Fevzî kemteri

Serv ü eşcârımız hem la'l ü dürr ahcârımız (s. 158).

Muhammed Zâhid el-Kevserî de Ziyâî silsilesini anlattığı kısaca *İrğâmü'l-merid* olarak bilinen kitabının isminde "Ziyâiyye" ismini kullanır: *İrğâmü'l-merid fî şerhi'n-nazmi'l-atîd li-tevessülü'l-mürîd bi-ricâli't-tarîkati'n-Nakşibendîyyeti'l-Hâlidîyyeti'z-Ziyâiyye kaddesallâhu esrârehumu'l-aliyye maa zikri terâcümü's-sâdâti dumne şerhi tilke'l-ebiyât* (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1421/2000).

⁵ Ahmed Hilmi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ankaralı Ahmed Hilmi Dosyası, Gömlek no: 136, vr. 2b. Zâhid el-Kevserî de kendisini muhaddislerin sonuncusu olarak tavsif eder. Bk. Kevserî, *İrğâmü'l-merid*, s. 70.

⁶ Hocaâde Ahmed Hilmi, "Mevlânâ Ahmed Ziyâeddîn el-Gümüşhânevî", *Ceride-i Süfiyye*, nr. 8-24, İstanbul 6 Zilkâde 1330/1328 r., s. 6; Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, "es-Seyyid Ziyâeddîn Ahmed b. Mustafa el-Gümüşhânevî" (haz. Ahmet Turan Arslan), *Reyhân Dergisi*, yıl: 4, sayı: 40 (2015). Bk. <https://reyhandergisi.com/?p=497> (erişim tarihi: 13.06.2020)

⁷ Hocaâde, "Mevlânâ Ahmed Ziyâeddîn el-Gümüşhânevî", s. 6; Güzelyazıcı, "es-Seyyid Ziyâeddîn Ahmed b. Mustafa el-Gümüşhânevî" (<https://reyhandergisi.com/?p=497>)

⁸ Fevzi, *Menâkıb*, s. 34.

⁹ Kevserî, *İrğâmü'l-merid*, s. 71.

Camii'nde talebesi yerine icâzetle birlikte mucîz olanlara hediyeler vermiştir.¹⁰ Kırk-kırk beş sene Ayasofya camiinde *Dürr-i Muhtâr* ve *Tefsir-i Celâleyn*, Bâyezid camiinde ise halka yönelik olarak *Delâil-i Hayrât*, *Hizb-i A'zam* ve Bûsiri'nin *Kasîde-i Bürde*'sini şerh ederek okutmuştur.¹¹ Zâhidü'l-Kevserî'nin ifadesine göre Gümüşhânevî'nin ders meclisinde asrının ileri gelen kişileri bulunurdu. Onlara sağlam ve araştırmaya dayalı olarak ilmî dersler verirdi. Durum icabı talebelerinin kimine uzun, kimine de kısa bir metot uygulayarak onlara faydalı olmaya çalışırdı.¹²

Her sene dergâhta okuttuğu *Râmuzü'l-ehâdis* derslerinden her birinde Arapça'yı bilen en az yetmiş kişi bulunurdu. Derse başlarken her bir talebeye birer *Râmuzü'l-ehâdis* rehin olarak verilir, kitap hatmedildiğinde rehin kaldırılırdı. Bu dersler haftalık tatil olan Cuma ve Salı günleri yapılırdı. Muharrem ayının başında başlar Receb'in ilk Perşembe günü tamamlanırdı (Muharrem, Safer, Rebûlevvel, Rebûlâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir, Receb; takriben yirmi beş hafta). O gün icâzet merasimi tertip edilir, dersi tamamlayan talebelere birer takım da *Râmuzü'l-ehâdis* şerhi olan *Levâmiu'l-ukûl* hediye edilirdi. Her mecliste hazır bulunanların yarısı kendilerine mahsus birer cüz okurdu. Okuyan hata yaptığında Şeyh onu düzeltirdi. Matbu nüshada yanlışlık varsa bu arada onlar da tashih edilmiş olurdu. Talebelerden de ellerindeki bu nüsha üzerinden tadrîs etmeleri istenir, yanlışlıklara vasıta olunmaması gerektiği telkin edilirdi. Kitap bu tarz üzere yaklaşık yetmiş defa hatmedilmişti. Kendilerine icâzet verilen pek çok talebe de kendi beldelerinde aynı usûle riayet ederek *Râmuzü'l-ehâdis* okuturdu.¹³

Gerek Gümüşhânevî zamanında gerekse ondan sonraki dönemlerde Receb ayının ilk Perşembe sabahına kadar tekkede *Râmuzü'l-ehâdis* hatmedilir, burada bulunan hadis şeyhi, Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin icâzetinde zikredilen üstâdlardan naklettiği rivâyetleri içeren Gümüşhânevî'nin sebetine göre icâzet verir ve dolayısıyla buradan icâzet alan bir kimse İbn Âbidîn, Attar ve Kûzberî'nin

¹⁰ Ahmed Hilmi, *Menâkıb*, vr. 2b; Yusuf Şevki, *Levâmiu'l-envâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 8053, vr. 440a.

¹¹ Ahmed Hilmi, *Menâkıb*, vr. 3a-3b; Fevzi, *Menâkıb*, s. 51-52.

¹² Kevserî, *İrğâmü'l-merid*, s. 71.

¹³ Muhammed Zâhid el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz fî mâ yebteğîhi'l-müstecîz* (nşr. Abdulfettâh Ebû Ğudde), Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb, 1413/1993, s. 27. Râmuzü'l-ehâdis hakkında bilgi için bk. İbrahim Hatiboğlu, "Râmuzü'l-ehâdis", *DİA*, XXXIV, 454-455.

sebetlerinde mevcut olan kitapları müelliflerine isnad etmek suretiyle rivâyet etmeye hak kazanırdı ve bu şekilde kitapların nesebi de devam ederdi.¹⁴

Ahmed Ziyâeddin Efendi vefat etmeden yirmi beş sene önce *Râmûzü'l-ehâdis* ve *Garâibü'l-ehâdis* kitaplarını şerhi ile birlikte telif etmişti. Derslerin tamamlanması ardından icâzet alanlara diğer eserlerinden de mükâfât olarak hediye ederdi. Vefatından yedi sene önce kendi telifi olan kitaplardan *Râmûzü'l-ehâdis* ile *Garâibü'l-ehâdis* ve şerhleri ve *Mecmûatü'l-ahzâb*, *Câmi'u'l-usûl*, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, *Necât-ı Kebîr Tercümesi*, *Menâsik-i Hac*, *Necât-ı Gâfilîn*, *Hasbühâli's-sâlik*, *Risâle-i Hâlidî* ve *Tertîb-i Delâil-i Şerîf* ten on sekiz bin küsur cilt kitabı her sene talebe-i ulûmdan ehline verilmek üzere vakfetmişti.¹⁵

Ahmed Hilmi Efendi, mürşidi Gümüşhânevî'nin kendisini hadis derslerine nâzır tayin ettiğini, bu sene talebeye yüz elli adet *Râmûzü'l-ehâdis* metni, müderrislere de altmış adet *Râmûzü'l-ehâdis*'in şerhi olan *Levâmiu'l-ukûl* kitabı hediye edildiğini kaydeder.¹⁶ Dersten hakkıyla mezun olma usûlü hakkında bilgi veren Ahmed Hilmi Efendi, her müderris ve talebenin, huzurunda birkaç hadîs-i şerîf okuduğunu, bununla ilgili imtihan kastıyla sorular sorup cevaplar aldığını, başarılı olanlara ise hak ettikleri kitapların teslim edilmesini emrettiğini zikreder. Belirtilen senede hoca ve talebelere seksen kişiye hadis icâzeti yazdırıldığını bildirir. Demek ki 210 kişiden seksen kişi icâzet almaya hak kazanmıştır.¹⁷

Dersler sabahtan öğleye kadar bir, öğle ikindi arası bir olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilirdi. Birçok fetvâhâne hocası bu hadis dersinde hazır bulunduğu için hadisler dört mezhebe göre tatbik edilirdi. Dersler “Bu Şâfi’î’nin, bu Hanefî’nin, bu Mâlikî’nin ve bu Hanbelfî’nin delilidir.” diye tahrir edilirdi. Hadisin merfû mu, mürsel mi, mevkûf mu, âmm mı hâss mı olduğu belirtilirdi.¹⁸

¹⁴ Kevserî, *İrğâmü'l-merîd*, s. 69; “Sebet” ve Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî’nin Gümüşhânevî’ye verdiği icâzet hakkında bk. Arafat Aydın, “İcâzetnâme (Sebet): Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî’nin Kendi Kaleminden Ahmed Ziyâüddin-i Gümüşhânevî’ye İcâzetini Verdiği İlimler, Eserler ve Tarihler”, *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: “İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür” Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, 2014, s. 264-283. Zâhid el-Kevserî’nin rivâyet izni aldığı hadis kitaplarının önemli bir kısmı da Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî’ye dayanmaktadır. Kevserî’nin hazırlayıp neşrettiği icâzetnâmesinin adı *et-Tahrîrü'l-vecîz fî mâ yebteğîhi'l-mestecîz*’dir.

¹⁵ Ahmed Hilmi, *Menâkıb*, vr. 3b.

¹⁶ Ahmed Hilmi, *Menâkıb*, vr. 14a.

¹⁷ Ahmed Hilmi, *Menâkıb*, vr. 14a-b.

¹⁸ Ahmed Hilmi, *Menâkıb*, vr. 14a-b.

Gümüşhânevî'ye küçük yaşta iken yetişmiş, onun halifesi Hasan Hilmi Efendi'den icâzet almış olan Zâhid el-Kevserî, Ziyâiyye yolu meşâyihini anlattığı eseri *İrğâmü'l-merîd*'de ve tertip etmiş olduğu icâzetnâmesi olan *et-Tahrîrü'l-vecîz* aldı eserinde Gümüşhânevî'nin ilm-i hadîs başta olmak üzere genel olarak ilmî yönünü geniş bir şekilde değerlendirmiştir. Ona göre Gümüşhânevî, ümmetin üzerinden sıkıntıyı kaldırıp neredeyse İstanbul'da yok olmaya yüz tutmuş olan hadîs ve sâir ilimleri yeniden ihyâ etmiştir. En fazla da hadîs ilmiyle meşgul olmuştur. En hacimli eserlerini hadîs ilmine dair kaleme almıştır. Öyle ki hadîs ilmiyle meşgul olmayı âdetâ tarîkatinin bir rûknü saymıştır. Kendisinden istifade eden halife, talebe ve müridleri de aynı tarzı benimsemişlerdir. Rum (Anadolu) diyârında hadîs ilmi hususunda herkesten üstün olması sebebiyle kendisine Muhaddisîn-i Rûm (Anadolu'nun Muhaddisi) denmesi sezâdır. "Allah, bu ümmete her bir asrın başında onlara dinlerini tecdîd edecek bir müceddid gönderir." şeklindeki hadîs-i şerîfe göre bu tecdîd, dinin yolundan sapıldığı zaman onu insanlara hem ilmî yönden hem de hâli ile gösterip rehber olmaktadır. Yoksa yeni dinî hükümler ortaya koymak değildir. Bulunduğu dönemde ondan daha ileride olan birisi yoktur. Yanında binlerce kişi yetişmiş ve yazdığı eserlerden ve ilminden yine binlerce kişi istifade etmiştir. Yakında olsun uzakta olsun her âlimin elinde onun eserleri bulunmakta ve istifade etmektedirler. Bütün bunlar bu zamanda mücedditlik mertebesine hâiz olduğuna dair şüphe bırakmayacak delillerdir.¹⁹

Gümüşhânevî, vücudunun iyiden iyiye zayıfladığı son zamanlarında dahi talebe ile ilgilenmekten geri durmamış, hasta olduğu halde derslere devam etmiştir.²⁰ Onun geliştirmiş olduğu usulde tadrîs faaliyetlerini, başta halifeleri olmak üzere mücâz talebeleri hem onun sağlığında hem de vefatından sonra devam ettirmişlerdir. Gümüşhânevî bu amaçla binlerce kitabını vakfetmiş, muhtelif beldelere dağıtmıştır. Sözelimi, 17 Şevval 1308/26 Mayıs 1891 tarihinde elli cilt *Râmûzü'l-ehâdis*, yedi takım, otuz beş cilt *Levâmiu'l-ukûl*, yüz elli cilt *Garâibü'l-ehâdis* ve on bir cilt *Şerhu Garâibi'l-ehâdis* kitabı olmak üzere toplam 246 cilt kitabı Samsun, Ünye, Trabzon ve Çarşamba ulemâsına meccânen dağıtılmak üzere göndermiştir.²¹

¹⁹ Kevserî, *İrğâmü'l-merîd*, s. 75.

²⁰ Fevzi, *Menâkıb*, s. 52.

²¹ Yusuf Şevki Efendi Koleksiyonu, gömlek no: 18 (Arşivin aslı Trabzon Dernekpazarı ilçesinin Kondu mahallesindeki Yusuf Şevki Efendi'nin kendi evinde bulunmakta olup tarafımızdan dijital ortama aktarılarak tasnif edilmiştir).

Bu belgeye göre Ünye’de ders için kayıt yaptıran hocaların listesi yapılmıştır ki toplam sayısı otuz bir kişidir.

Gümüşhânevî Dergâhı’nın kurucu pîr olan Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî’den sonraki postnişini olan Hasan Hilmi Efendi’nin halîfelerinden Yörükzâde Ahmed Efendi’nin, memleketi Afyon Bolvadin’de inşa etmiş olduğu zâviye-medresede *Râmûzî’l-ehâdis* derslerine başlayacağına dair şu ilâm dikkate şâyândır:²²

İ’lânât

“Hâtimetü'l-muhaddisîn ve kıdvetü'l-muhakkıkîn meşâyih-i kirâm ve ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmdan reşâdetlü ve fazîletlü Gümüşhaneli el-Hâc Ahmed Ziyâeddin *kuddise sırruhû* hazretlerinin kütüb-i ehâdis-i şerîfeden cem’ buyurduğu *Râmûzî’l-ehâdis* nâm kitâb-ı şerîfi sinîn-i vefireden beri usûl-i kadîme ve şürût vechile İslâmbol’da kâin makâm-ı şerîflerinde haftada iki gün eyyâm-ı ta’tilde ki Cum’a günleri mâh-ı Muharremü'l-harâm’ın ibtidâsından şehr-i Receb-i şerîfe kadar kırâ’et olunup hitâmında kitâb-ı mezbûr ve daha ba’zı diğerkitâblar devam eden kârî’in-i kirâma meccânen hediye ve teberru’ olunduğu gibi beldemiz bulunan Bolvadin kazâsı dâhilinde Alaca Câmî’-i şerîf kurbunda kâin medrese-i Haseniyye’de dahi şeref-i hulûli takarrub eden mâh-ı Muharremü'l-harâm’ın ibtidâsındaki ta’tilden bi’l-i’tibar haftada iki gün ki Cuma ve Salı günleri inşaallâhu te’âlâ kırâ’etine bed’ olunacağı musammem bulunduğundan hâcegân ve talebe-i ulûmdan kırâetine rağbet buyurmasını arzu eden tâlib var ise medrese-i mezbûreye bi’t-teşrif şurûtu vechile şimdiden kayıd olunup hitâmına kadar devam ettiği takdîrde kitâb-ı mezkûrdan buraca dahi meccânen hediye ve teberru’ olunacağı umûmen tâlibîn-i kirâma âcizâne tavsiye ve i’lân olunur.”

3. Mehmed Zâhid (Kotku) Efendi’nin İcâzeti

a. Mücâz/İcâzet Alan

Makalemize konu olan icâzetin sahibi Mehmed Zâhid Efendi 1315 hicri/1897 milâdi senesinde Bursa’da doğdu. Babası ve annesi Kafkasya’dan göç etmiş olup dedeleri Kafkasya (Dağıstan’da) Şirvan’a bağlı eski bir hanlık merkezi olan Nuha’dandır. Annesi Sabire Hanım’ı üç yaşında iken kaybeden Mehmed

²² Yörükzâde Ahmed Fevzi Koleksiyonu, dosya no: 3, gömlek no: 265-2.

Zâhid Efendi'nin babası İbrahim Efendi Hz. Peygamber sülalesinden gelen bir Seyyid'dir.

Mehmed Zâhid Efendi ilk mektebi Bursa Oruçbey İbtidâisi'nde okumuş, Maksem'deki İdâdî'ye devam etmiştir. Sonra Bursa Sanat Mektebi'ne girmiş, buraya devam ederken Birinci Dünya Harbi dolayısıyla 27 Nisan 1916 tarihinde on dokuz yaşlarında iken askere alınmıştır.

İstanbul'da muhabere eğitimi aldıktan sonra Diyarbakır'a gitmiş, 1917 Nisan'ında Yedinci Ordu'nun emrinde önce Şam'a oradan da Der'a'ya ulaşarak askerliğine Suriye cephesinde devam etmiştir. Eylül 1918'de buldukları bölgenin bombalanmaya başlamasıyla dönüş başlamıştır. Açlık, susuzluk ve binlerce müşkilatla birlikte onbinlerce askerin şehit olmasına şahit olmuştur. Temmuz 1919'da İstanbul'da 25. Kolordu, 30. Şube'de yazıcı olarak görevlendirilmiştir.

İstanbul'da bir taraftan askerliğini yaparken diğer taraftan da çeşitli dinî toplantılara, derslere ve vaazlara katılmış, İstanbul'un işgal günlerine yakinen tanıklık etmiştir. 16 Temmuz 1920 tarihinde bir cuma namazını Ayasofya camiinde eda ettikten sonra vilâyet binası karşısında bulunan Gümüşhaneli Dergâhı'na giderek Dağıstanlı Ömer Ziyaeddin Efendi'ye intisap etmiştir. 18 Kasım 1921'de şeyhinin vefat etmesi üzerine Gümüşhaneli dergâhı postnişini olan Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'nin yanında ilim tahsili ve mânevî eğitimine devam etmiştir. Belirli aralıklarla halvetlere girmiş, yirmi yedi yaşlarında iken tarikat hilâfetnâmesi ve *Râmûzü'l-ehâdis, Hizb-i A'zâm, Delâilü'l-hayrât* icâzetnâmelerini almıştır. Bayezid, Fatih, Ayasofya camii ve medreselerinde derslere devam etmiş, bu arada hafızlığını da tamamlamıştır.

Mehmed Zâhid Efendi, tekkelerin kapatılmasının ardından doğduğu yer olan Bursa'ya dönmüştür. Soyadı kanununun çıkması üzerine "mütevazı" mânasına gelen "Kotku" soyadını almıştır. Bursa'da evlenmiş, 1929'da vefat eden babasının yerine Bursa Ovası'ndaki İzvat köyünde on altı sene kadar imamlık yaptıktan sonra, 1945-1952 yılları arasında yedi yıl da Bursa'nın içinde bulunan Üftâde Camii'nde görev yapmıştır.

1952 senesinde Gümüşhânevî Dergâhı postnişini ve tekke arkadaşı Kazanlı Abdülaziz Efendi'nin vefatı üzerine İstanbul'a gelerek onun mânevî görevini devralmıştır. Fatih'te Ümmügülsüm Mescidi'nde imamlık vazifesine devam

etmiş, 1958 senesinde vefatına kadar vazife yapacağı İskenderpaşa camiine naklolunmuştur.

Mehmed Zâhid Efendi ömrünün son yıllarında rahatsızlanmış, 1979 yazında uzun süre kalmak için gittiği Hicaz'dan ağır hasta olarak 1980 Şubat'ında dönmek zorunda kalmıştır. Bir ay sonra midesinden bir ameliyat geçirmiş, hac mevsimi gelince tekrar Hicaz'a gitmiştir. Dönüşünden bir hafta sonra 13 Kasım 1980'de perşembe günü öğleye yakın dâr-ı bakâya irtihâl eylemiştir. Süleymaniye Camii haziresinde Kanûnî Türbesi arkasında, kendisinden feyz aldığı hocaları ve üstadlarının yanındaki istirahatgâhına defnolunmuştur.

Mehmed Zâhid Efendi, görev yaptığı camilerde pazar günleri ikindi ile akşam namazı arasında *Râmûzü'l-ehâdîs* dersleri yapmıştır. Cuma vaaz ve hutbeleri ile önemli günlerdeki konuşmaları yanında özel sohbetleriyle de irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.²³

b. Mücîz/İcâzet Veren

Mehmed Zâhid Efendi'nin kendisinden *Râmûzü'l-ehâdîs* icâzeti aldığı hocası Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'dir. Bu zât Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin halifelerinden olup şeyhinden sonra onun tekkesine dördüncü sırada postnişîn olmuş ve tekkelerin kapatılmasına kadar bu vazifesini sürdürmüştür.²⁴

Mustafa Feyzi Efendi 1267/1851 tarihinde Tekirdağ'ın Yukarı Kılıçlar köyünde doğmuştur. Seyyid olan Mustafa Feyzi Efendi ilk eğitimini memleketindeki hocalarından görmüş, 1285/1868'de İstanbul'a gelmiştir. Bayezid Camii dersiâmlarından ağabeyi Mehmed Tahir Efendi'nin derslerine devamla 1300/1882'de icâzet almış, ardından girdiği ruûs imtihanını kazanarak Bâyezid Camii'nde ders okutmaya başlamıştır.

²³ Mehmed Zâhid Efendi hakkında geniş bilgi için bk. M. Esad Coşan, *Mehmed Zahid Kotku*, Server İletişim, İstanbul 2011, 3. baskı.

²⁴ Mustafa Feyzi Efendi hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), I-V, Kitabevi, İstanbul 2006, II, 189-190; Hülya Yılmaz, *Dünden Bugüne Gümüşhânevî Mektebi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1997; Mustafa İsmet Uzun, "Feyzi Efendi", *DİA*, XII, 523-524; Ahmet Turan Arslan, "Gümüşhânevî'nin Halifelerinden Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: "İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür" Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, 2014, s. 360-371.

İstanbul'da Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye intisap eden Mustafa Feyzi Efendi onun halifesi olmuştur. Gümüşhânevî Dergâhı'nın kurucu pîrinden sonraki üçüncü postnişîni olan Ömer Ziyâeddîn-i Dağıstânî'nin vefatı üzerine dergâhın şeyhi olmuştur. Ayrıca Yeni Cami'de hadis dersleri okutmuştur.

Mustafa Feyzi Efendi 1 Ağustos 1926 tarihinde dâr-ı bekâya irtihal etmiş ve Süleymaniye Camii haziresinde, Kanûnî Türbesi arkasında mürşidinin yanındaki istirahatgâhına defnolunmuştur.

4. İcâzetnâmenin Tahlîli

a. İcâzetnâmenin Kimliği

Mustafa Feyzi Efendi'nin, talebesi ve halifesi olan Mehmed Zâhid Efendi'ye verdiği *Râmûzü'l-ehâdis* icâzetnâmesi “Mehmed Zâhid Kotku” metrukâtı içerisinde yer almaktadır.

Tarihî kıymet bakımından birinci elden kaynak hükmünde olan bu icâzetnâme aslî nüshadır. Dili Arapça olup toplam on beş varaktan ibarettir. Sayfa ölçüleri 18x13,5 ve 12,5x11 ebadındadır. Rika yazı türüyle kaleme alınmış, genelde 13 satırdan oluşmakta olup bazı sayfalar on bir ve on üç satırdır. Son sayfada icâzeti veren Mustafa Feyzi Efendi'nin mührü bulunmaktadır. Mühürde “Mustafa Feyzi” ismi ile yazılı mühür yer almaktadır. İcâzetnâmenin müstensihinin kimliği meçhul olup mührün üzerindeki “Hâdimü'l-fukarâ ve'l-mesâkîn, postnişîn-i Zâviye-i Ahmed Ziyâeddîn” ibaresi Mustafa Feyzi Efendi'nin bizzat kendi el yazısı olmalıdır.

İncelediğimiz bu önemli belge, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî tarafından talebelerine verilen, onlardan da müteselsilen intikal ettirilen, teknik ismiyle sebet, meşyeha, fehrese, mu'cem ve bernâmec de denilen bir tür olup *Râmûzü'l-ehâdis* üzerinden verilmiş bir genel icâzetnâmedir.²⁵

Tanınmış bir âlimin hocaları ile onlardan okuduğu kitapların adlarını yazdığı eser anlamına gelen ve hangi hocalardan kimin hangi kitaplarını nerede ve ne zaman okuduklarını kıraat silsilesiyle birlikte zikreden bu icâzet türünün XIX. yüzyılda, İstanbul başta olmak üzere İslâm dünyasında yayılmasının en önemli isimlerinden birisi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'dir (v. 1275/1858).²⁶

²⁵ Bu icâzet türünün ayrıntıları için bk. M. Yaşar Kandemir, “Fehrese”, *DİA*, XII, 297-299.

²⁶ Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî hakkında bilgi için bk. Kevserî, *İrgâmi'l-merîd*, 67-69; Arafât Aydın, “Ervâdî”, *DİA*, EK-1, 422-423; Nazım Çınar, *Ahmed b. Süleyman el-*

Gümüşhânevî'nin ilmî ve irfânî kişiliğinin oluşmasında en etkili hoca ve mürşidi olan Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, Hâlid-i Bağdâdî'den (v. 1242/1827) hilâfet almış bir Hâlidî şeyhidir. Bunun yanında Mısır ve Şam'ın meşhur âlimlerinden ve muhtelif tarikat şeyhinden ilim ve tarikat icâzeti almış bir şahıstır. Kendisine “Ervâdiyye” adında bir tarikat şubesi de nisbet edilmiştir.

Gümüşhânevî'nin tasavvufa dair kaleme aldığı eserlerinde, onun câmiü't-turuk şahsiyetinin arkasında Ervâdî'nin tesiri kendisini açık bir şekilde hissettirir. Sözgelimi *Câmiu'l-usûl* adlı eserinin daha girişinde Ervâdî'nin temsil ettiği ve kendisine de aktardığı onlarca tarikat ve bu tarikatlere ait çok sayıda şubenin ismini zikreder. Mamafih bütün tarikatlerin evrad ve dualarını bir araya getirdiği *Mecmûatü'l-ahzâb* isimli eseri de bu yönüne işaret eder. Onun tasavvufi tarafı bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Ancak ilmî anlayışını da şekillendiren bir cihet olması münasebetiyle bu hususa bu kadarla değinilme ihtiyacı hissedilmiştir.

Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, mürşidi Hâlid-i Bağdâdî'nin mânevî işareti üzerine 1261/1845 tarihinde İstanbul'a gelmiş, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî kendisine intisap ederek maiyetinde halvete girmiştir. Müteakiben memleketine giden Ervâdî, bir yıl sonra tekrar İstanbul'a gelerek Ayasofya Camii'nde hadis dersleri okutmuş, Gümüşhânevî ile birlikte icrâ ettikleri ikinci halveti müteakip 1264/1847-48 senesinde ona izinli olduğu bütün tarikatlerden ve ilimlerden ve yine sayısı yüz yirmiyi bulan telifâtından tam icâzet vermiş ve ardından da memleketi Trablusşam'a dönmüştür.

Ervâdî, Gümüşhânevî için hem tarikat hem de ilim icâzeti olarak birisi tek varaklık rulo şeklinde mücmel/özet diğeri de kitap şeklinde mufassal/geniş olmak üzere iki adet icâzetnâme tertip etmiştir. Mücmel icâzeti alan Gümüşhânevî, daha sonra Ervâdî'den sebet yazmasını istihâm etmiş ve sebetin son sayfasına kendi icâzetini ya tekrardan yazdırmış ya da elindeki icâzeti sebetin son sayfasına eklemiştir.²⁷ Gümüşhânevî'ye verdiği bu icâzetnâme için herhangi bir isim zikredilmemiş olmakla birlikte aynı icâzetnâmenin başkalarına verilmiş nüshalarından *el-İkdü'l-ferîd fî uluvvi'l-esânîd* kaydı isim olarak dikkat çekmektedir. Diğer icâzetnâmelerin kronolojik olarak Gümüşhânevî'ye

Ervâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2019.

²⁷ Özet icâzetnâme için bk. M. Es'ad Coşan Arşivi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Tasnifi, Dosya no: 1, Gömlek no: 1. Mufassal icâzetnâme için bk. M. Es'ad Coşan Arşivi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Tasnifi, Dosya no: 4, Gömlek no. 94.

verilenden sonraki zamanı göstermesinden icâzetnâmenin bu isminin daha sonraki zamanlarda verildiği anlaşılmaktadır.²⁸

Gümüşhânevî, müstakil bir sebet yazmamış, Ervâdî'nin bu eserine kendi izinli olduğu diğer ilim ve kitapları da eklemek suretiyle bir icâzetnâme tertip ederek talebelerine vermiş, aynı usul kendisinden sonra da devam ettirilmiştir.²⁹

Ele aldığımız icâzetnâme de bu geleneğin devamı niteliğindedir.³⁰

b. İcâzetnâmenin Muhtevâsı

Diğer pek çok örneğinde olduğu gibi bu icâzetnâme de besmele, hamdele ve salveleden sonra ilimde isnadın önemi vurgulanarak başlamaktadır. Ardından Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin ilim ve tarikat üstadlarının isimleri zikredilmektedir. Bilâhare Hz. Peygamber'in bir davranışını veya sözünü râvilerin birbirine fiilî olarak göstererek veya söylemek suretiyle rivâyet ettikleri hadis anlamına gelen müselsel hadisler listelenir.³¹ Sonra dört mezhep imamının hadis telifâtı başta olmak üzere dinî ilimlerden hadis, tefsir, fıkıh, kelâm ve tasavvufa dair icâzetini aldığı kitapları müellifleriyle birlikte sıralar.

Bu sebet tamamlandıktan sonra besmele ile başlayan icâzet kaleme alınır. Mustafa Feyzi Efendi icâzeti verdiği kişinin ismini “Muhammed Zâhid İbn İbrâhîm-i Burûsevî” şeklinde kaydeder.

Derslerine devam eden, hadis, fıkıh ve sâir ilimlerdeki meziyeti bilinen “muhlis mürîd” Mehmed Zâhid'in kendisinden icâzet istediğini, kendisinin de

²⁸ Bk. Aydın, “İcâzetnâme (Sebet): Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Kendi Kaleminden Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye İcâzetini Verdiği İlimler, Eserler ve Tarikatlar”, s. 270.

²⁹ Sözelimi, Muhammed Zâhid el-Kevserî de Ervâdî'nin bu eserini muhtasar hâle getirerek kendi icâzetlerini de eklemek suretiyle *el-Münteka'l-müfîd mine'l-İkdi'l-ferîd fî uluvvi'l-esânîd* adıyla neşretmiştir.

³⁰ Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin Müftüzâde Hasan Tahsin b. Emrullah es-Samsûnî'ye verdiği icâzetnâmenin neşri için bk. Selahattin Fettahoğlu, “en-Nazarâtü's-sâkibât fimâ a'tâ el-Gümüşhânevî min icâzât”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (2014), s. 71-113. Bu icâzetnâmenin tahlili için bk. Selahattin Fettahoğlu, “Gümüşhânevî Dergâhında İcâzetnâme Geleneği”, *I. Uluslararası Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (3-5 Ekim 2013), Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2014, s. 885-892.

³¹ Müselsel hadis için bk. Mehmet Efendioğlu, “Müselsel”, *DİA*, XXXII, 85-86. İcâzetnâmede hangi hadislerin bulunduğu bir tahlili için bk. Aydın, “İcâzetnâme (Sebet): Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Kendi Kaleminden Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye İcâzetini Verdiği İlimler, Eserler ve Tarikatlar”, s. 271-274.

sebette adı geçen her bir eser hakkında gereklerine riayet etmesi şartıyla bu icâzeti verdiğini zikreder. Kendisi ve talebesi için dua ederek icâzeti tamamlar.

Burada önemli bir hususa temas edilmesi yerinde olacaktır. O da icâzetnâmede adı geçen kitapların birebir tüm rivâyetlerinin veya kitabın tamamının baştan sona okunarak (arz ederek) almayı ifade etmediğidir. Bir hoca biraz ders verip güven duyduğu bir talebesine, “Merviyyâtımda olan şu rivâyetleri veya şu kitapları benden rivâyet edebilirsin.” diyerek icâzet verebilmektedir. Bu tür rivâyet izinlerine ıstılahta “muayyen icâzet”, “el-icâzetü'l-hâssatü'l-muayyene”, “icâze li-muayyenin fî muayyenin” gibi isimler verilmektedir. “Mutlak icâzet” tabirinden de bu mâna anlaşılmaktadır. İcâzeten rivâyet edilen bu tür eserler yanında bir de rivâyeten, hocadan semâ veya arz yoluyla alma şekli vardır.³² Mehmed Zâhid Efendi'nin hocası Mustafa Feyzi Efendi'den almış olduğu bu icâzetnâme her iki şekli de içermektedir. İcâzette sayılan kitapların tamamını okuduğunu söylemek mümkün değildir ancak Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin *Râmûzü'l-ehâdis* adlı kitabını dinleyerek rivâyet izni almıştır. Bu yüzden de üzerinde çalıştığımız icâzetnâme *İcâzetnâme-i Nefîs li-Râmûzü'l-ehâdis* ismi ile yayınlanmıştır.

Gümüşhânevî'nin *Râmûzü'l-ehâdis* adlı hadis derlemesi, Osmanlı dönemi ilk hadis mecmuası olup kendisinden sonra Osmanlı hadis tefsiri ve icâzetlerinde önemli bir yere sahip olmuş, bu icâzetler geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.³³

³² Ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1987, s. 143; Kadir Ayaz, “Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2015), s. 69-70.

³³ Mustafa Celil Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 375.

5. Sonuç

İcâzetnâmeler, bilgi-vahiy irtibatını sağlayan, sadece tadrîs ve tahsîl bakımından değil aynı zamanda te'dîb ve terbiye yönünden de kuşatıcı bir eğitim modeline sahip bulunduğumuzu gösteren ilk elden vesikalardır. Bu yöntem sayesinde yazılı metinler ehil görülen kişilere âdetâ zimmetlenmiştir. Hak eden talebeye icâzet verilmesi dinî ve ahlâkî bir sorumluluk olarak görülmüş, verilmemesi ise bir hak ihlâlî sayılmıştır. Bu yüzden de icâzet vermek karşılığında para almak uygun görülmemiştir. Bu itibarla ilmî ehliyeti tescillenmiş olan bir talebe için icâzetnâme almak hayatının en müstesna durumlarından biri olmuştur.

Rivâyet birikimi Şam ve Mısır'da okuduğu hocalardan aldığı icâzetlere dayanan Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, bu bölgelerde mütedâvel olan isnadları XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a taşımıştır. Genel olarak İslâmî ilimlere, özel olarak da hadis ilmine dair Ervâdî'nin isnadları Nakşî-Hâlidî meşâyihinden Ziyâiyye tasavvuf ekolünün müessisi Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin ve onun halîfesi Kastamonulu Hasan Hilmi vasıtasıyla son dönem âlimleri arasında yayılmıştır. Gümüşhânevî kendi tertip ettiği *Râmûzü'l-ehâdis* icâzetiyle birlikte sahip olduğu bütün merviyâtının (sebetinin) icâzetini bu kitabı okuttuğu talebelerine vermiştir.

İcâzetnâme-i Nefîs li-Râmûzi'l-ehâdis adını taşıyan bu icâzetnâme ilmî kapsam bakımından hem genel hem de özel icâzet özelliğine sahip olup muhtevâ itibarıyla cüz'î farklılıklar dışında, icâzetnâmelerin ortak unsurlarını taşımakta, kadim icâzet geleneğine uygunluk arz etmektedir.

Gümüşhânevî'nin talebe ve halîfesi olan Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi, okuttuğu ve ehil gördüğü talebelerine dergâhın bir hadis mecmuası mahiyetindeki söz konusu eserin okutulması için bu icâzetnâmeyi vermiştir. Onun halife ve talebelerinden bir tanesi de son dönem âlim ve âriflerinden Mehmed Zâhid Kotku'dur. Bu donanım ve alt yapıya sahip bulunan Zâhid Efendi, Cumhuriyet döneminde bu birikimini toplumun eğitim ve öğretimi için kullanmış, *Râmûzü'l-ehâdis*'i yaygın din eğitimi açısından Cumhuriyet döneminin en fazla okunan kitabı hâline getirmiştir.

6. Kaynaklar

Belgeler

- M. Es'ad Coşan Arşivi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Tasnifi, Dosya no: 1, Gömlek no: 1.
Yörükzâde Ahmed Fevzi Koleksiyonu, dosya no: 3, gömlek no: 265-2.
Yusuf Şevki Efendi Koleksiyonu, gömlek no: 18.

Yazmalar

- Ahmed Hilmi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ankaralı Ahmed Hilmi Koleksiyonu, Gömlek no: 136, vr. 2b.
Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, *el-İkdü'l-ferid fî uluvvi'l-esânid*, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Tasnifi, Dosya no: 4, Gömlek no. 94.
Mehmed Zâhid (Kotku) Efendi, *İcâzetnâme-i Neftis li-Râmûzi 'l-ehâdis*, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu, dosya no: 3, gömlek no: 41.
Yusuf Şevki, *Levâmiu 'l-envâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 8053.

Kitap, Makale, Tez ve Ansiklopedi Maddeleri

- Akpınar, Cemil, "İcâzet", *DİA*, XXI, 393-400.
Altuntaş, Mustafa Celil, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Fatma Sultan Camii'nin Gümüşhânevî Dergâhına Dönüşme Süreci", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, İstanbul 2014, s. 90-103.
Altuntaş, Mustafa Celil, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.
Arslan, Ahmet Turan, "Gümüşhânevî'nin Halifelerinden Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: "İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür" Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, 2014, s. 360-371.
Atay, Hüseyin, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 13 (Ankara 1981), s. 171-235.
Ayar, Talip, "Bir Osmanlı Müderrisinin İcâzetnâmesi ve Tarihî Kaynak Değeri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Turkish Studies*, sayı: 9/1 (2014), s. 43-62.
Ayaz, Kadir, "Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2015), s. 69-70.
Aydın, Arafat, "Ervâdî", *DİA*, EK-1, 422-423.
Aydın, Arafat, "İcâzetnâme (Sebet): Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Kendi Kaleminden Ahmed Ziyâüddin-i Gümüşhânevî'ye İcâzetini Verdiği İlimler, Eserler ve Tarikatlar", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: "İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür" Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, 2014, s. 264-283.
Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1987.

- Çınar, Nazım, *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2019.
- Efendioğlu, Mehmet, "Müselsel", *DİA*, XXXII, 85-86.
- Fettahoğlu, Selahattin, "en-Nazarâtü's-sâkibât fimâ a'tâ el-Gümüşhânevî min icâzât", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (2014), s. 71-113.
- Fettahoğlu, Selahattin, "Gümüşhânevî Dergâhında İcâzetnâme Geleneği", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (3-5 Ekim 2013), Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2014, s. 885-892.
- Güzelyazıcı, Abdurrahman Şeref, "es-Seyyid Ziyaeddin Ahmed b. Mustafa el-Gümüşhânevî" (haz. Ahmet Turan Arslan), *Reyhan Dergisi*, yıl: 4, sayı: 40 (2015). Bk. <https://reyhandergisi.com/?p=497>
- Hatiboğlu, İbrahim, "Râmûzü'l-ehâdis", *DİA*, XXXIV, 454-455.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, "Mevlânâ Ahmed Ziyâeddin el-Gümüşhânevî", *Ceride-i Süfîyye*, nr. 8-24, İstanbul 6 Zilkâde 1330/1328 r., s. 6-8.
- Hüseyn Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), I-V, Kitabevi, İstanbul 2006.
- Kandemir, M. Yaşar, "Fehrese", *DİA*, XII, 297-299.
- M. Esad Coşan, *Mehmed Zahid Kotku*, Server İletişim, İstanbul 2011, 3. baskı.
- Muhammed Zâhid el-Kevserî, *el-Münteka'l-müfîd mine'l-İkdi'l-ferîd fî uluvvi'l-esânîd*, Kahire 1354.
- Muhammed Zâhid el-Kevserî, *İrgâmü'l-merîd*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1421/2000.
- Muhammed Zâhid el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz fimâ yebteğîhi'l-müstecîz* (nşr. Abdulfettâh Ebû Ğudde), Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1413/1993.
- Mustafa Fevzi, *Hediyetü'l-Hâlidîn fî menâkıbı Kutbü'l-ârifin Mevlânâ Ahmed Ziyâeddin b. Mustafa el-Gümüşhânevî*, baskı yeri yok. 1313.
- Uzun, Mustafa İsmet, "Feyzi Efendi", *DİA*, XII, 523-524.
- Yılmaz, Hülya, *Dünden Bugüne Gümüşhânevî Mektebi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1997.
- Yılmaz, Necdet, "Gümüşhânevî Dergâhı: Güzünü Bitirip Kış Mevsimine Giren İmparatorlukta Sahada Bir Müessese", *Vakıf ve Sivil Toplum*, Vakıflar Genel Müdürlüğü-Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 11 Mayıs 2016, Ankara, Bildiriler, 2017, s. 111-135.